

Egy tanítvány emlékezése Bruckner Győzöre születésének 120. évfordulóján

Bruckner professzor úr negyven éve távozott el közülünk, azóta számos megemlékezésen hallhattuk szakmai és emberi nagyságát kollégáink által felidézve. Egy tömör életrajzi ismertetés után a tanítványként szeretnék olyan hajdani eseteket felidézni, amelyek mély nyomot hagytak bennünk, akik nála, „a Prof.”-nál tanultunk, közelében dolgoztunk, pár évig közelről láthattuk munkastílusát, amely az általa vezetett tanszékre még sokáig kihatott.

Bruckner Győző vegyészmérnök 120 évvel ezelőtt, 1900. november 1-én született a szepességi Késmárkon magyar állampolgárként. Az I. világháború után közvetlenül, 1919-től Budapesten a József Műegyetem (Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem) hallgatója volt. Mint mondta: „A Műegyetemre talán valami ifjúkori romantika miatt iratkoztam be. Milyen szép cím az, hogy vegyészmérnök.” 1925-ben meg is kapta vegyészmérnöki diplomáját.

A budapesti állástalanság miatt Szegedre ment, és 1925-től a Ferenc József Tudományegyetemen tanult kémiát, lett díjtalan gyakornok, majd 1926-ban kinevezték az I. számú Vegytani (később Szerves és Gyógyszerészkémiai) Intézet tanársegédévé. 1927–1928-ban a Berliini Műszaki Egyetemen folytatott szerves kémiai tanulmányokat. 1928-ban bölcsészdoktori oklevelet szerzett Szegeden.

1929–1930-ban módja nyílt a Nobel-díjas Fritz Pregl vezetete grazi Orvskémiai Intézetben mikroanalitikai biokémiai kutatásokat folytatni; ott szerzett ismereteivel megteremtette a magyar peptidkémiai mikroanalitikát.

1940-ben a szerves kémia tanárává nevezték ki, valamint a Szegedi Szerves és Gyógyszerész-kémiai Intézet igazgatói tisztségével is megbízták. Bruckner Győző 1947-ben munkásságáért megkapta a Svéd Kémiai Egyesület által ötvenként kiadott Scheele-érmet.

1949-ben megvált Szegedtől, és 1970-ig Budapesten az ELTE Szerves Kémiai Tanszékének vezetője lett, 1973-ban vonult végleg nyugdíjba, bár élete végéig tanácsadója maradt az általa kezdeményezett kutatásoknak. 1950-ben az MTA rendes tagja lett, 1955-ben kapta meg a „nagy” Kossuth-díjat. 1967-ben a nagy nevű Leopoldina Akadémia (Deutsche Akademie der Naturforscher) tagjai közé választotta. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1976-ban került sor tiszteletbeli doktorrá avatására.

Munkásságának örök értékét jelenti háromkötetes, hatalmas munkával készült „Szerves kémia” tankönyve.

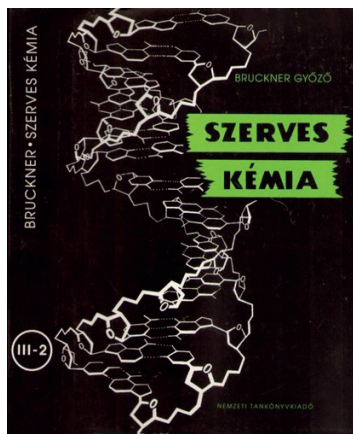
Magam abban a szerencsében részesültem, hogy mint az ELTE vegyészhallgatója abba az évfolyamba tartoztam, amelynek Bruckner professzor utolsó szerves kémiai főkéllégiumi előadásait tartotta. Mindannyian éreztük,

hogy kivételesek vagyunk, hogy a hosszú éveken keresztül tökéletessé csiszolódott előadásokon vehettünk részt. Az 1971 májusában tartott utolsó előadásra meghatottan készültünk. Köszöntő szavakat és egy virágcsokrot nyújtottunk át a Professzor úrnak, akit a terembe lépésekor kellett rögtön elcsípni, mert a két tanszéki segítőtársával bevonuló Professzor ideje percre be volt osztva. Most is épp csak egy-két szó köszönetet mondott, máris kezdte az előadását. Az aznapi anyag precíz vázlatára gumitáblákon már előre föl volt függesztve, a magyarázatokat, képleteket a táblára krétával olyan részletesen és követhetően írta a professzor úr, hogy mindegyikünknek jól tagolt, érthető jegyzetei születtek, ami szinte kiadható minőségű lett, kiváló forrás a tanuláshoz. Nem csoda, hogy az 1973-ban végzett évfolyamunk tagjai közül sokan lettek kutatók, akiknek a szerves kémia adott megbízható alapot a később nemzetközileg elismert kutatásokhoz. Bruckner professzor rendkívül gazdag szellemi öröksége tovább élt bennünk, mindannyiunknak stabil vegyészeti hozzáállása lett a mindennapokhoz, környezetünkhöz. Itt szeretnék eldicsekedni azzal, hogy az általunk Pedionnak (aszimmetrikus triklinikus kristály) elnevezett évfolyamunk máig havi rendszerességgel összejár, amit a munkatársi, baráti kapcsolatokon kívül évfolyamon belüli házasságok is összetartanak, szinte egy nagy család vagyunk. Gyakorta kémiára fordul a diskurzusunk.

A Professzor kedves tanítványa volt a tanszéken Kajtár Márton docens, akinél szakdolgozatomat, majd doktori disszertációm készíttettem. Kajtár Márton folytatta a Professzor egyik kiemelt témáját, a lépfenebacillus-kutásokra épülő poli-gamma-glutaminsavval végzett kutatásokat. Kajtár Márton indította el az intézetben a fehérjék optikai vizsgálatát, így a CD- (cirkuláris diszperzió) és ORD- (optikai rotációs diszperzió) vizsgálatokat a fehérjék, elsődlegesen a poli-gamma-glutaminsav szerkezetének kutatásával. Ezekhez a kutatásokhoz kapcsolódtam én is, optikailag aktív gamma-aminosavak, peptidek szintézisével, kirottikai vizsgálatával. Az eredményeket Bruckner professzor lelkesen, figyelemmel kísérte.

Híres volt a Prof. teázási szokása délben és délután, amelyet még a szegedi Szent-Györgyi-intézetből hozott magával. A tanszék minden kutatója hivatalos volt ezekre a társadalmi alkalomokra. Ha egyetemista korunkban valaki épp teázási időben kapott alkalmat vizsgázásra, a Prof. megkínálta a hűledező hallgatót teával, ami persze oldotta a vizsgadrukkot. Bizonyos kiszivárgott hírek emelték szemünkben a Prof. nagyságát: a tanszéken belüli jutalomosztásnál nem vette át a borítékját, közölte, annyit szeretne kapni, mint a takarítónő.

Végezetül néhány idézet Bruckner Győző szerves kémiai főkéllégiumának utolsó előadásából (1971). Ez a pár mondat is felleleveníti előadásainak stílusát, emelkedettségét, de határozottságát is. Egy interjúban mondta, hogy „nagyon szívesen adtam mindig elő, és mindig híve voltam a szabad előadásnak”. Szegedi tartózkodásának emlékét nyhe szögédies kiejtése őrizte meg. „Tessék helyet foglalni.” „Adós maradtam még az aminosavak szintézisével. Nagyon sok szintézist ösmerünk. Na kérem szépen...” „Az alfa-halogénezett karbonsavak jól hozzáférhetőek, ezt jól tudjuk, és ezeket főlölesleges ammóniával alakítjuk át aminosavvá. (Erős krétakopogás a táblán.) Koncentrált ammóniát veszünk hozzá lehetőleg. Itt tetszik látni az aminosavat. És kérem szépen átgondolni a dolgot, hogy...” „Na kérem, örömmel közölhetem, hogy abbahagyom kínzásukat, az organikus főkéllégiumot ezzel befejezték. Amint látják, bizonyára hosszú és fáradtságos utat jártunk, és persze sok memorizáltnivaló lesz. De igyekezzem az összefüggéseket megvilágítani, hogy elősegítsem gondol-

kozási készségüket, hogy szerves kémikus módjára tudjanak gondolkodni. Higgyék el nekem, a szerves kémia nem nehéz, de fáradságos út.” „Befejezem előadásomat. Köszönöm, akik hűséggel kitarattak mellettem. Akik nem jöttek el, azokra nem haragszom, nagyon fogok örülni, ha nekik is jól fog sikerülni a kollokvium. Kívánok jó munkát!” (Bruckner professzor utolsó főkollégiumi előadásáról rövid videófelvételt és teljes hangfelvételt készíttettem harmadéves vegyészhallgatóként, a megemlékezésben ezekből a felvételekből idéztem.)

Ősapay György

Elhunyt Novák Lajos, a BME professor emeritusa

Novák Lajos, a BME Szerves Kémia és Technológia Tanszékének professor emeritusa 2020. november 18-án hunyt el.

Novák Lajos 1937. október 23-án született Barlahidán. Vegyész mérnöki diplomáját 1961-ben szerezte a BME Vegyész mérnöki Karán. Oktató- és kutatómunkáját a BME Szerves Kémia Tanszékén kezdte, először rövid ideig a Kőbányai Gyógyszerárnyag finanszírozásával, majd egyetemi státuszban. Előbb tanársegéd, majd adjunktus, docens, 1988-tól 2003-ig egyetemi tanár, 1978-tól tanszékvezető-helyettes, aztán tanszékvezető volt. 1999-től a tanszéken működő MTA Alkaloidkémiai Kutatócsoportot is vezette, egészen 2007-ig.

Novák Lajos igen aktívan részt vett a szerves kémia oktatásában: szerves szintetikus laborgyakorlatokat tartott, a Szerves kémia I. és II. alaptárgyat, a Biomolekulák kémiáját, a Modern szintézismódszerek és a Szintézisek tervezése című tárgyakat adta elő. Előadott a kar angol nyelvű képzésében, a doktoránképzésben, és a mérnöktoábbképző tanfolyamokon is tanított. Társ szerzője hét egyetemi jegyzetnek és két egyetemi tankönyvnek. A *Szerves Kémia I. és II. jegyzet* 1987-ben, a *Szerves kémiai praktikum II.* 1989-ben nívódíjat kapott.

1964-ben műszaki doktori, 1968-ban a terápiás szempontból jelentős és nagyszámú természetes anyag alapvázát képező benzoflavin- és indol-kinolizin-származékok szintézise területén elért eredményei nyomán kandidátusi fokozatot kapott.

1970–1971-ben a New York-i Állami Egyetem (Buffalo) orvosi kémiai intézetében dolgozott. Az intézetben nukleinsavak szintézisével és polinukleinsavak kémiai módosításával foglalkozott.

1971 második felétől a gyógyászati szempontból rendkívül jelentős prosztatahormonokat és prosztaciklin-származékokat tanulmányozta. A prosztatahormonok kémiájáról Szántay akadémussal írt könyvük 1976-ban, az angol nyelvű kibővített változat 1978-ban jelent meg. Az utóbbi 1978-ban az MTA nívódíjat kapta.

1974-től a környezetkímélő integrált növényvédelemben ígéretes juvenil hormonhatású vegyületek szintézisével és rovarferomonok szerkezetfelderítésével, szintézisével foglalkozott. Kutatási eredményei alapján több, az ember környezetében megtelepedett rovarfaj elleni védekezésben előnyösen alkalmazható készítményt fejlesztettek ki. A rovarfejlődést gátló hatású (S)-metoprenre az Európai Közösségben kizárólagos forgalmazói jogot kaptak (Bábolna Környezetbiológiai Központ).

1985-ben a „Prostaglandinok, juvenoidok és feromonok szintézise” című értekezése alapján elnyerte a kémiai tudományok doktora címet.

1986-tól a keringési betegségek megelőzésében és gyógyításában felhasznált koleszterinszint-csökkentők előállításával, lipoxigenáz-enzimgátlók szintézisével, valamint a szerotoninrendszerrel előnyösen befolyásoló anyagok előállításával foglalkozott.

Munkája során több új összetett szigmatrop átrendeződést tárt fel és részletesen foglalkozott az enzimkatalizált reakciók felhasználási lehetőségeivel a szerves szintézisekben. Az enzimkatalizált reakciókról Poppe Lászlóval írt monográfiája 1991-ben, angol nyelvű kibővített változata pedig 1992-ben jelent meg (VCH Verlagsgesellschaft).

Külföldi cégekkel együttműködve (Bayer CropaScience, ESTEVE, ISDIN) jelentős eredményeket ért el a rovarölő hatású vegyületek előállításában és az új fényvédő hatású vegyületek szintézisében.

Sikeres kutatómunkájának eredményeiből 184 tudományos folyóiratcikk és 50 szabadalom született.

Tudományszervezési munkája is igen jelentős volt. 1971 és 1986 között az MTA Alkaloidkémiai Munkabizottságának titkára volt, közben az MTA évenkénti Prostaglandin Szimpóziumainak szakmai programját szervezte. Ezután az MTA Terpénkémiai Munkabizottságának titkára, majd az MTA Terpénkémiai és Elemorganikus Munkabizottságának elnöke, két cikluson keresztül az MTA Doktori Tanács tagja és az OTKA Szerves kémia II. zsűri elnöke volt.

Kimagasló oktató- és kutatómunkáját, valamint tudományszervezési tevékenységét számos díjjal ismerték el, melyek közül kiemelendő az Akadémiai Díj (1993), az Ipolyi Arnold-díj (1998), a Zemplén Géza-fődíj (1999), a Szent-Györgyi Albert-díj (2003) és az MTA feltalálói díj (2009).

A három évvel ezelőtt még jó egészségnek örvendő Novák Lajossal a tanszék kollégái kellemes és vidám délutánt töltöttek 80. születésnapja alkalmából egy újbudai étteremben.

Távózásával nemzetközileg ismert és elismert tudóst, kiemelkedő oktatót és tudományszervezőt veszítettünk el.

Huszhay Péter

